

TURGUT ZAIM'İN DEKORASYONLARI ve DERGİ-KİTAP RESİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on Turgut Zaim's Decorations and Magazine-Book Pictures

Gizem Nur KAYMAKÇI

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

kaymaknur9@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-5582-2229

Öz

Çağdaş Türk resminin önemli isimlerinden biri olan Turgut Zaim, çağdaşlarının konu olarak Batı etkili resimler gerçekleştirdiği bir dönemde ulusal ve yöresel sanatlarımıza yönelerek Anadolu insanı ve yaşayışını ele almış, Türk resim sanatının gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Öğrencilik hayatının ilk yıllarından itibaren geleneksel sanatlarımıza ilgi duyan sanatçı resimlerinde Batı'yı taklit etmek yerine kendi kültürümüze yönelmiş ve resim dışında da gerçekleştirmiş olduğu tüm sanat dallarında üslubunu devam ettirmiştir. Daha çok resim ve gravürleri ile tanınan ressam, aynı zamanda afiş tasarımları, kitap ve dergiler için kompozisyonlar, dekor ve kostüm çalışmaları da yapmıştır. Ressam kendine has üslubunu ve geleneksel sanatlarımızı hiçbir yabancı etki altında kalmadan uygulamıştır. Bu bağlamda araştırmada, Turgut Zaim'in yağlıboya resimlerinden çok afiş, kitap ve dergi çalışmalarındaki resimlerine ve onun dekoratörlüğüne ışık tutularak farklı bir açıdan irdelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Turgut Zaim, Dekor, Kostüm, Afiş, Kitap.

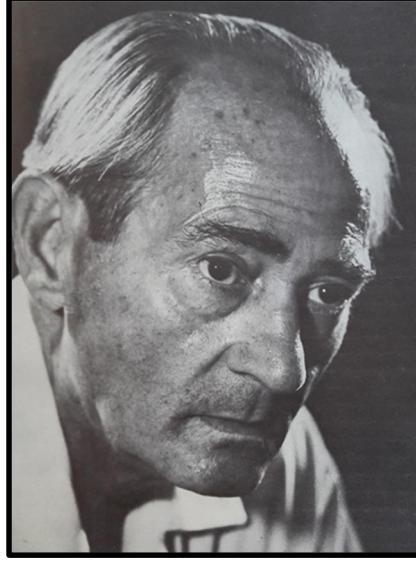
Abstract

Turgut Zaim, one of the important names of contemporary Turkish painting, focused on our national and local arts at a time when his contemporaries were painting Western influences as a subject, and addressed the Anatolian people and their life, and made important contributions to the development of Turkish painting art. The artist, who has been interested in our traditional arts since the first years of his student life, turned to our own culture instead of imitating the West in his paintings and continued his style in all branches of art that he realized outside of painting. The painter, known mostly for his paintings and engravings, has also made poster designs, compositions for books and magazines, decor and costume works. The painter applied his unique style and our traditional arts without any foreign influence. In this context, it was aimed to examine Turgut Zaim's paintings from posters, books and magazines from a different perspective rather than oil paintings, and by shedding light on his decoration.

Keywords: Turgut Zaim, Decor, Costume, Poster, Book.

Giriş

Çağdaş Türk resminin önemli isimlerinden biri olan Turgut Zaim, 1906 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Zaim'in aile üyelerinin birçoğu sanatla ilgilenmiştir. Çocukluk yıllarından itibaren resim sanatıyla ilgilenmesinin önemli sebeplerinden biri de İtalya'da dokuz sene resim eğitimi alan dayısı Mehmet Fuat'tır (Biçinciler, 2006: 181; İslimyeli, 1969: 862; Özsezgin, 1994: 342; Şerifoğlu, 2014: 366; Tansuğ, 1999: 373). Sanatçı Kadıköy'de yer alan Saint-Joseph'ten, ilk ve ortaöğrenimden mezun olduktan sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde dönemin önemli ressamlarından İbrahim Çallı'nın atölyesine girerek sanat eğitimine devam etmiştir (Şerifoğlu, 2014: 366).

Resim 1. Turgut Zaim'in Fotoğrafı.

Kaynak: Tansuğ, 1976: 9.

Güzel Sanatlar Akademisi'nin eğitim yöntemine uyum sağlayamayan Turgut Zaim, öğrencilik yıllarında başta geleneksel Türk sanatları olmak üzere, Uzak Doğu sanatlarından olan Çin ve Japon sanat dallarını da araştırmıştır (Özsezgin, 1994: 342). Turgut Zaim, İbrahim Çallı'nın atölyesinden Paris'e öğrenim görmek amacıyla ayrılma da kısa bir zaman dilimi içerisinde Güzel Sanatlar Akademisi'ne geri dönmüştür (Tansuğ, 1999: 373). Yurda geri dönmesinin en önemli nedenlerinden biri yıllarca hayalini kurduğu Paris'in beklentisini karşılayamamış olmasıdır. Sanatçı Paris'te bulunduğu süre zarfında müzeleri ziyaret ettiğini ve sadece İtalyan Primitiflerinden etkilendiğini dile getirmiştir (Tansuğ, 1976: 28).

Yurda geri döndüğünde yaklaşık bir yıl Konya şehrinde pek çok okulda resim hocalığı yapmayı tercih eden ressam, sonrasında İstanbul'a giderek Akademi'de, İbrahim Çallı Atölyesi'ndeki yarım kalan eğitimini 1930 yılında tamamlayarak mezun olmuştur. Mezun olduktan bir sene sonra 1931 yılında resim öğretmenliği yapmak için Sivas Öğretmenler Okulu'na gitmiştir. Turgut Zaim, Sivas şehrinde bir yıl süren öğretmenlik görevinin ardından gittiği başkent Ankara'da 1932 yılından 1974'te vefat edinceye kadar yaşamıştır. Anadolu'nun çeşitli şehirlerini gezen ressam, CHP'nin düzenlemiş olduğu Yurt Gezilerine de katılmış ve bu geziler kapsamında da pek çok şehre

gitmiştir. Zaim'in üslubunun oluşmasında Yurt Gezilerinin de büyük katkısı olmuştur. Bu geziler kapsamında 1939 yılında Kayseri şehrinde bulunmuştur (Arslan, 1997: 1960). Turgut Zaim, çağdaş Türk resim sanatımızın önemli iki grubundan olan Müstakiller Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği ile D Grubu üyelerinden biri olmasına rağmen fikirleri bu iki grubun dışında kalarak kendi üslubunu hiçbir değişikliğe uğramadan devam ettirmiştir (Elmas, 2000: 99).

Resim 2. Turgut Zaim, Yaylada Yörükler, T.ü.y.b, 175x 135cm, Ankara Resim ve Heykel Müzesi.

Kaynak: Yasa Yaman, 2012: 285.

Turgut Zaim'e göre bir sanatçı, yaşadığı çevrenin ürünüdür. Kısacası, sanatçının toplumdan elde ettiği kazanımları topluma sunması gerektiğini düşünen ressam, daha önce yapılmış olan veya günümüzdeki yabancı akımların taklit edilmesi halinde silik bir gölgeden ibaret olunacağını düşünmektedir. Bir sanatçının herhangi bir akımdan etkilense bile bu akımın etkisinden bir an önce kurtulması sonucunda üslubuna ulaşabileceğini aktarmıştır. Bu özellikler ve görüşler, toprağına bağlı bir ressam olan Turgut Zaim'i diğer çağdaşlarından farklı kılan önemli noktalardandır (Tansuğ, 1976: 20).

Sanatçı eserlerinde ulusal ve yerel konulara yönelmiştir. Özellikle Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki köylüleri, Avşarları ve Yörükleri günlük yaşantısıyla birlikte ele almıştır (Tansuğ, 1999: 373; Arslan, 1997: 1960) (Resim 2). Sanatçının çağdaşları çoğunlukla Kübizm, Konstrüktivizm ve Soyut sanat akımlarından etkilenmiştir. Örneğin çağdaşlarından Nurullah Berk, tuvallerinde geleneksel Türk sanatlarını, Kübist ve Konstrüktivist bir anlayışla yorumlar. Berk'in kompozisyonlarında genellikle geometrik ve figüratif bir etki söz konusudur. Zaim'in bir diğer çağdaşı Sabri Berkel ise Soyut sanatın hâkim olduğu eserler yapar (Özsezgin, 1994: 77-79; Elmas, 2000: 112-113). Yukarıdaki satırlarda aktarıldığı gibi Turgut Zaim'in çağdaşları, dönemin moda akımlarından etkilenmiş ve bu doğrultuda eserler vermiştir. Öte yandan sanatçının yabancı etkilerden uzak duran Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi çağdaşları da vardır.

Eyüboğlu çalışmalarında Anadolu insanını, halk motiflerini ve yöresel konuları işlemiştir (Elmas, 2000: 102; Özsezgin, 1994: 153).

Özetle Batı akımlarından ve yabancı etkilerden uzak duran Turgut Zaim sadece geleneksel minyatür sanatı ve Uzak Doğu sanatlarından etkilenmiştir. Bazı resimlerinde geleneksel minyatür sanatını sürdürmeye çalıştığı görülmektedir (Özsezgin, 1989: 29-31). Zaim, geleneksel minyatür sanatını Batı teknikleriyle sentezleyerek tuvallerine taşımıştır. Öte yandan sanatçı, eserlerinin büyük bir çoğunluğunda Batı sanatının konularından ve güncel akımlarından uzak durmaya özen gösterir (Şerifoğlu, 2014: 366). Turgut Zaim'in "Orta Oyunu" (1949), "Cami Şadırvanı", "Göksu da Orta Oyunu" (1950), "Topkapı Sarayına Doğru" ve "Yörükler Köyü" isimli eserleri, minyatür esintili resimlerinden sadece birkaçıdır. Bu resimlerdeki konu seçimi ve kompozisyon şeması minyatür kaynaklıdır.

Resim 3. Turgut Zaim, Köyde Kabak Satıcısı, 1982, Duralit Üzerine Yağlıboya, 64 x 43 cm, Kültür Bakanlığı.

Kaynak: Şerifoğlu, 2014: 367.

Turgut Zaim "Yaylada Yörükler" ve "Köyde Kabak Satıcısı" adlı eserlerinde kendi kültürümüze yönelmiştir (Resim 2-3). Sanatçı bu iki resimde diğer çalışmalarındaki gibi Anadolu insanını günlük yaşantısıyla birlikte aktarır. Zaim bu iki resmin arka planında geleneksel Türk mimarisine yer verirken ön planında ise Yörükleri ve köylü insanını resmetmiştir. Bu kompozisyonlar detay zenginliğine sahiptir. Özellikle sanatçı folklorik malzemeleri, yöresel kıyafetleri, hayvan figürlerini ve halkın geçim kaynaklarını en ince ayrıntısına kadar titiz bir işçilikle aktarmıştır.

Sanatçı resim ve gravürlerin dışında afiş tasarımları, kitap ve dergiler için kapak kompozisyonları ile illüstrasyon çalışmaları yapmıştır. Dekoratörlük yapmış olduğu

süre zarfınca tasarladığı dekor ve kostüm çalışmaları gibi birçok farklı alanda da hizmet veren Turgut Zaim, her alanda kendi üslubunu yansıtmayı başarmıştır.

Turgut Zaim'in Dekoratörlük Yönü: Dekorları, Kostümleri ve Afiş Tasarımları

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kültür ve sanat konusunda önemli atılımlar yapan Mustafa Kemal Atatürk'ün, meşhur Carl Ebert'i Türkiye'ye davet ettiği bilinmektedir. Sahne sanatlarıyla ilgilenen Carl Ebert, Alman tiyatro, opera yönetmeni ve eğitimcisidir. Türkiye'ye gelen Ebert'in, hem Ankara Devlet Tiyatrosu ile Operası'nın hem de Ankara Devlet Konservatuvarı'nın kuruluş aşamasında yardımı ve emeği büyüktür. Ülkemizde kaldığı süre boyunca tiyatro ve opera için sahne sanatçıların ve yardımcı ekiplerin yetişmesinde büyük katkıları olmuştur (Şengezer, 2010: 10).

Resim 4. Turgut Zaim Yaptığı Opera Dekor Çalışmalarını İncelerken.

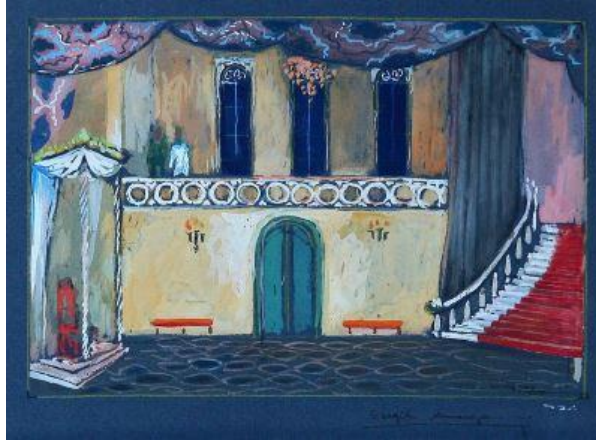
Kaynak: <https://izlerveyansimalar.blogspot.com/2013/03/turk-operasnda-dekor-resimleri-ve.html>

1939 yılında Carl Ebert, Devlet Resim ve Heykel Sergisi'ni dönemin Güzel Sanatlar Genel Müdürü olan Suut Kemal Yetkin ile gezmiş ve sergide yer alan resimleri incelemiştir. Bunun sebebi Suut Kemal Yetkin'in Ebert'ten tiyatro ve operada görevlendirilecek bir sanatçı seçmesini istemesidir. Bunun üzerine resimleri inceleyen Carl Ebert, dekoratörlük için ressam Zaim'in resimlerini beğenerek sanatçının görev almasını sağlamıştır (Tansuğ, 1976: 29). Böylece Turgut Zaim, Ankara'da yer alan Devlet Tiyatro ve Operası'nda dekoratör olarak çalışmıştır. Ressam 1939 yılından itibaren dekorların yanı sıra kostüm çalışmaları da yapmıştır. Devlet Konservatuvarı, Tatbikat Sahnesi'nde tasarım çalışmalarına başlayan Zaim, uzun süre bu alanda üretime devam etmiştir (Şengezer, 2010: 10).

Zaim'e göre Tiyatro dekoratörlüğü görevini seçmesinin en önemli sebebi, resim ve tiyatro dekoratörlüğünün birbirleriyle ilişkili olduğunu düşünmesidir. Sanatçı yaşadığı yıllarda tablo satarak geçim sağlamanın zor olmasından dolayı başka bir alandan da

gelir elde etmek amacıyla memuriyete yönelmiştir. Dekoratörlük görevine getirilen ressam, bu alanda kendini yetiştirmiş ve farklı toplumlarda temsil edilen bilindik eserlerin, aynı dekorlarını kullanmak yerine yeni ve özgün unsurlar kullanmaya özen göstermiştir (Tansuğ, 1976: 29).

Turgut Zaim'in Devlet Opera ve Balesi'nde sahnelenmiş çok sayıda opera ve tiyatro oyununda dekor ve kostüm tasarımları vardır. Sanatçı *Bastien ile Batiennne*, *Madem Butterfly*, *Tosca*, *Fidelio*, *Satılmış Nişanlı*, *La Boheme*, *Kerem ile Aslı*, *Köylü Namusu*, *Palyaço*, *Rigoletto*, *Aşk İksiri*, *Manon*, *Sevil Berberi*, *Bütün Kadınlar Böyle Yapar* isimli opera oyunlarının dekor ve kostümlerini yapmıştır (Kaysı, 2009: 45-251). *Çatallı Köy*, *İstanbul Efendisi*, *Köşebaşı*, *Rehin Sandığı*, *Kırlangıçlar*, *Kâbus*, *Midas'ın Altınları*, *Ölen Hangisi*, *Fareler ve İnsanlar*, *Karayar Köprüsü*, *Rigoletto*, *Cengiz Han'ın Bisikleti*, *On İkinci Gece*, *Dışardakiler*, *Akif Bey*, *Hacı Yatmaz*, *Kaçakçılar*, *Kırgınlar Evi*, *Kanaviçe*, *Kibarlık Mudalası*, *Ayak Bağı*, *Macun Hokkası*, *Huzur Çıkması*, *Kleopatra'nın Mezarı*, *Haylaz Çocuk*, *Korku*, *Lady Frederick*, *Elektra ve Kadınlar Arasında* isimli tiyatro oyunları için de dekor ve kostüm çalışmaları hazırlamıştır (Şengezer, 2010: 12; Tiyatrolar, 2021).

Resim 5. Turgut Zaim'in *Rigoletto Operası* Birinci Perde İçin Hazırladığı Sahne Eskizlerinden Biri, 1955, Karton Üzerine Karışık Teknik, 20 x 27 cm.

Kaynak:<https://www.ankaraantikacilik.com/urun/1719684/turgut-zaim-1906-1974-ankara-devlet-opera-ve-balesi-icin-tasarladigi-sahne>

Alışagelmış eser dekorlarından uzak durmaya özen gösteren sanatçı, dekor çalışmalarına yeni yaklaşımlar ve öğeler kazandırmaya dikkat etmiştir. Dekorlarına her zaman resimsel değerler katan sanatçı, küçük sahne ve küçük telif eserlerinde çalışmayı daha cazip bulduğunu dile getirmiştir (Resim 5). Bu eserlerde çalışmak istemesinin asıl nedeni yeni bir yerli piyeste, özgün dekorlar tasarlayabilmesidir. Turgut Zaim, büyük operalar ve tiyatro eserleri için tasarladığı dekorların hiçbirinde dekor kitaplarından faydalanmamıştır. Sanatçı orijinal ve özgün çalışmalar tasarlamayı amaçlamıştır (Tansuğ, 1976: 29). Zaim'in *Macun Hokkası* isimli tiyatro oyununda, müzik ile eş zamanlı olarak hazırladığı dekorları oynatması oldukça dikkat çekici ve özgündür (Şengezer, 2010: 11).

Osman Şengezer, *Cumhuriyet Dönemi Türk Gösteri Sanatları Öncü Sahne Tasarımcıları* isimli yayınında, Turgut Zaim'in resimlerinde sıklıkla karşılaşılan kara ve badem gözlü eşek figürüne opera dekorlarında da yer verdiğinden ve *Sevil Berberi* oyununda

sahneye eşek figürü çıkarttığından bahsetmiştir (Katoğlu ve Ayhan, 2014: 438; Şengezer, 2010: 10-11) (Resim 3).

Resim 6-7. Turgut Zaim'in Yaptığı 1941 *Madam Butterfly* ve 1945 *La Bohème* Afiş Tasarımları.

Kaynak: Katoğlu ve Ayhan, 2014: 41-42.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sahnelenen opera gösteri afişlerinin siyah, beyaz ve kırmızı renklerde hazırlandığı bir dönemde Turgut Zaim, Türkiye'nin ilk renkli opera afişi olan, günümüzde orijinali Almanya'nın Berlin şehrinde Archives'te yer alan *Madam Butterfly* operasının afişini 1941 yılında tasarlamıştır (Resim 6). Aynı zamanda bu operanın dekorları da farklı alanlarda çalışmalar yapan ressam Turgut Zaim'e aittir. 1945 yılında *La Bohème* operası için de renkli bir afiş yapmıştır (Katoğlu ve Ayhan, 2014: 17-35) (Resim 7).

Resim 8-9. Turgut Zaim'in Hazırladığı Opera Dekorlarından Örnekler.

Kaynak: <https://izlerveyansimalar.blogspot.com/2013/03/turk-operasnda-dekor-resimleri-ve.html>

Turgut Zaim, Tatbikat Sahnesi'nde dekoratör olarak görevlendirilmesinden emekli olana değin bu alanda çalışmaya devam etmiştir. Dekoratörlük görevi ile resim çalışmalarını bir arada yürüten Zaim, resimlerinde Anadolu insanının günlük hayatını aktarmıştır. Ressam hem Yörüklerin hem de Avşarların günlük hayatını tuvallerinde

ele almıştır (Resim 2-3). Öte yandan 1940 yılından itibaren geleneksel seyirlik oyunlarımıza da yönelmiştir. Karagöz ve Orta Oyunu gibi resimleri buna örnektir. Bir yandan folklorik incelemeler yapan ressam, yağlıboya resimlerinin arka planında tiyatro dekoruna benzeyen çalışmalar da yapmıştır (Arslan, 1997: 1960; Giray, 1998: 414; Şengezer, 2010: 10; Yasa Yaman, 2012: 284).

Anadolu'da birçok şehri gezmiş olan ressamın, gittiği şehirlerdeki yapıları, yöresel kıyafetleri ve motifleri büyük bir gözlem gücüyle incelediği tuvallerinden anlaşılmaktadır. Titiz bir işçilikle ele aldığı resimlerinde yöresel kıyafetlerden takılara, en ince ayrıntısına kadar gerçekçi bir şekilde aktarmıştır. Anadolu'yu karış karış gezen ressamın gittiği şehirlerdeki yapılardan kıyafetlere kadar çalışmalarında aktarması, sanatçının üslubunun oluşmasına büyük katkı sağlamıştır.

Turgut Zaim sadece Anadolu insanının kıyafetlerini bilmekle kalmaz aynı zamanda diğer pek çok ülkenin kıyafetlerini de iyi bilmektedir. Nadir de olsa tuvallerinde çeşitli ülkelerin kıyafetlerine yer vermiş olmasında, Turgut Zaim'in dekoratörlük yapmasının payı büyüktür. Yöresel ve geleneksel kıyafetlere büyük bir ilgi duyduğu hem resimlerinden hem de dekor kostümlerinden anlaşılmaktadır. Sanatçının çizdiği kostüm tasarımları tuval resimlerinin bir devamı niteliğindedir. Kostüm tasarımlarında tıpkı resimlerindeki gibi elbiseleri, takıları, ayakkabıları büyük bir titizlikle dekore etmiştir (Resim 10-15).

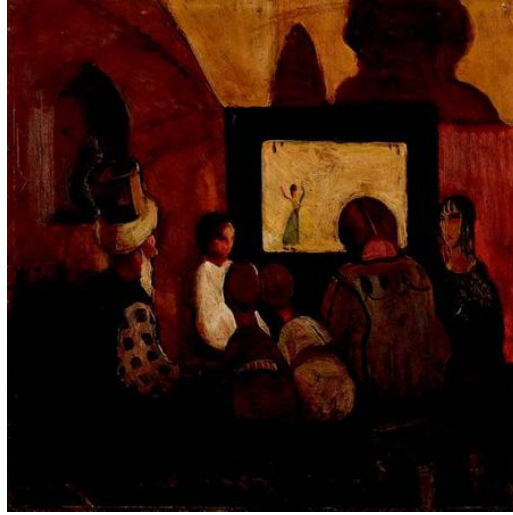
Resim 10-12. Turgut Zaim'in Devlet Operası ve Balesi'nde Çizdiği Kadın Kostümleri.

Kaynak: <https://www.ankaraantikacilik.com/urun/1719904/turgut-zaim-1906-1974-sanatcinin-ankara-devlet-opera-ve-balesi-nde-kostum>

Birçok kostüm hazırlayan Turgut Zaim, çizdiği kıyafet eskizlerin üzerine notlar düşmüştür. Eskizlerin bazılarında hangi renkte olması gerektiği gibi bilgiler yazılıdır. Her bir kadın ve erkek kostümü için farklı renk ve desen kullandığı görülen sanatçı, kadın ve erkek başlıklarını da resimlerindeki gibi büyük bir titizlikle aktarmıştır. Batılı ve Doğulu kostümlerinin yanı sıra Uzak Doğu kıyafetleri de çizmiştir.

Resim 13-15. Turgut Zaim'in Devlet Operası ve Balesi'nde Çizdiği Erkek Kostümleri.
Kaynak: <https://www.ankaraantikacilik.com/urun/1719904/turgut-zaim-1906-1974-sanatcinin-ankara-devlet-opera-ve-balesi-nde-kostum>

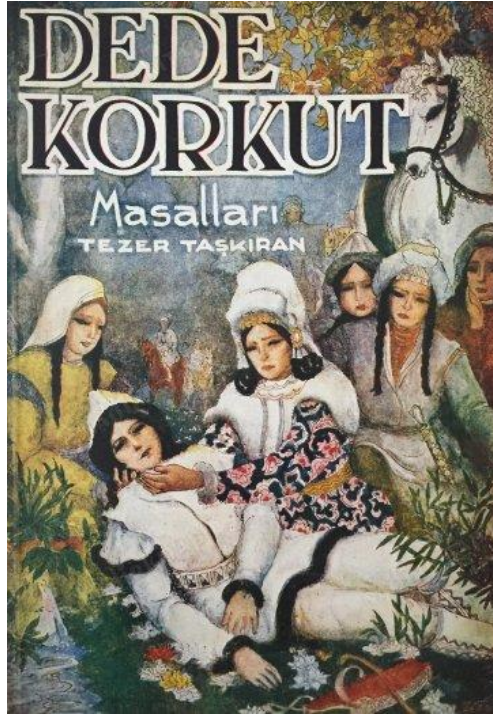

Resim 16. Turgut Zaim, Gölge Oyunu, 1930, Mukavva Üzerine Yağlıboya, 49 x 49 cm.
Kaynak: <http://www.rportakal.com/Article.aspx?PageID=148&ArtId=1359>

Turgut Zaim her ne kadar 1939 yılından itibaren dekoratörlük yapmaya başlamış olsa da sanatçının 1930 yılında resmettiği "Gölge Oyunu" eseri sanatçının geleneksel tiyatro ve orta oyunlarına daha önce de ilgisi olduğunun bir işaretidir (Resim 16). Konularında Batı'dan çok fazla etkilenmeyen çoğunlukla geleneksel minyatür sanatından etkilenen ressam her alanda kendi sanatlarımıza yönelmiştir. Gölge Oyunu isimli bu eserde en dikkat çekici nokta ise perdede oynatılan kadın figürünün, sanatçının dekoratörlük yaptığı yıllardaki kostüm eskizleriyle büyük bir benzerlik göstermesidir (Resim 10-11). Turgut Zaim'in resimleriyle, dekor ve kostümlerinin arasında sıkı bir ilişki vardır.

Dönemin Kültürel Hazinesi: Kitap ve Dergilerdeki Çalışmaları

Sanat hayatının ilk yıllarından itibaren kendi konularını ve üslubunu yaratmayı başaran ressam, dönemin kültür hazinesini olan kitap ve dergiler için de resimler yapmıştır. Turgut Zaim, pek çok kitap için kapak kompozisyonları ve illüstrasyon¹ çalışmaları üretmiştir. Bu kitap ve dergi resimlerinin ortak noktası tuvallerinde görülen üslubun bir devamı olmasıdır. Bu çalışmada, Turgut Zaim'in resmettiği tarafımızca tespit edilen toplam on bir kitap mevcuttur. En erken tarihli kitap kompozisyonu 1943 yılında yapılmış olup en geç tarihli illüstrasyonlarının yer aldığı eser ise 2018 yılındadır.² Kapak kompozisyonlarının büyük bir çoğunluğu renkli olarak tasarlanmasına rağmen çok nadir de olsa siyah beyaz çizimlerin yer aldığı tasarımları da bulunmaktadır.

Resim 17. Turgut Zaim, Tezer Taşkıran'ın *Dede Korkut Masalları* Kitabı, 1945.

Kaynak: <https://www.nadirkitap.com/dede-korkut-masallari-tezer-taskiran-kitap21550135.html>
Kapak resimleri haricinde metnin içerisinde yer alan illüstrasyon tasarımları da yapan ressam, bu resimleri daha çok karakalem tarzında çalışmıştır. Kitapta ele aldığı çizimlerin büyük bir çoğunluğu metni açıklar niteliktedir. Tuvallerinde geleneksel minyatür sanatından etkiler taşıyan ressam, kitap illüstrasyonlarında resim-metin ilişkisi kurması yönüyle de nakkaşlarla benzerlik taşımaktadır. Ressam bu metinleri

¹ İllüstrasyon kitap resmi olarak bilinmektedir. İllüstrasyonu tezhip ile kitap bezemelerinden ayıran nokta ise metnin anlamının genişletilerek açıklık getirilmesi ve metni ilginç kılmak için kullanılmış olan resimler. Detaylı bilgi için bkz. (Erzen,1997: 841).

² 1974 yılında vefat etmiş olan Turgut Zaim'in resimleri ailesinin izniyle ilerleyen yıllarda bazı kitaplarda yer almıştır.

okumuş ve resimlerini bu doğrultuda çizmiş olmalıdır. Bunu düşündüren en önemli etken Batı tekniklerinden çok geleneksel tasvir sanatlarına ilgi duymasıdır. Bu resimler Batı etkisinden çok Türk üslubunda yapılmış olan çizimlerdir.

Nakkaşların el yazmalarını resimlendirirken metni açıklayıcı nitelikte olmasına özen gösterdikleri bilinmektedir. Bazı istisnalar olsa da çoğunlukla yazmalarda metni açıklayan tasvirler görülmektedir. Bu tasvirlerde nakkaşlar hikâyede geçen olayları görsel olarak canlandırmıştır (Tezcan Kaya, 2009: 455). Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında Turgut Zaim, kitap resimlerinde de geleneksel minyatür sanatından kopmaz ve metin-resim ilişkisi kurarak okuyucunun gözünde metni canlandırdığı anlaşılmaktadır. *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Köroğlu* ve *Hayattan Çizgiler Tanıdıklarım* isimli kitaplarda da bu ilişki açıkça görülmektedir.

Birçok farklı alanda eserler üreten Turgut Zaim, Orhan Veli Kanık ve Ceyhun Atuf Kansu'nun kaleme aldığı kitapları da resimlemiştir. Bunun yanı sıra Tezer Taşkıran'a ait olan masal kitapları ile *Dede Korkut Masallarını* (1945), Ahmet Kutsi Tecer'in yazdığı *Köroğlu* kitaplarının resimlerini çalışmıştır (Biçinciler, 2006: 182) (Resim 17). Ahmet Kutsi Tecer ile Zaim'in arkadaş olduğu bilinmektedir. Bu iki önemli ismin ortak yanlarından biri ise halk kültürüne ilgi duymalarıdır (Özsezgin, 1994: 342; Yasa Yaman, 2012: 283).

Turgut Zaim, hayattayken çok sayıda ve farklı alanlarda kitap kompozisyonları çalışmıştır. Yetişkinler için resimlediği kitapların yanı sıra çocuklar için de masal ve müzik kitapları resimlemiştir. Bu çalışmada sanatçının hayattayken resimlediği tarafımızca tespit edilen sekiz tane kitabı mevcuttur. Sanatçı sırasıyla; Tezer Taşkıran'ın *Kendin Seç Dağında* (1943), Mesud Cemil'in *Tanburi Cemil'in Hayatı* (1947), M. Şerif Korkut'un *Hayattan Çizgiler Tanıdıklarım* (1949), Ziya Demirel'in *Perili Değirmen* (1949) isimli kitapları tasarlamıştır. Ayrıca Andre Lichtenberger'in *Küçük Trott* kitabı (1949), Nazım Kurşunlu'nun *Branda Bezi* (1952), Orhan Veli Kanık'ın 1970 yılındaki iki farklı baskı için *Nasrettin Hoca* isimli kitapları Zaim'in hayattayken resimlediği kitaplardandır.

Sanatçının 1974 yılındaki vefatından sonra bile çalışmaları önemini korumaya devam etmiştir. Buna en iyi örnek Turgut Zaim'in daha önce yaptığı çizimlerin yeni basılan kitaplarda da yer almış olmasıdır. Erdal Öz'ün *Dedem Korkut Öyküleri* (1992), M. Şerif Korkut'un *Hayattan Çizgiler Tanıdıklarım* (2006), Fahir Aksoy'un yazmış olduğu *Kürdün Meyhanesi* (2018) adlı üç kitap, Zaim'in vefatından sonra çizimlerinin yer aldığı kitaplardandır.

Erdal Öz, *Dedem Korkut Öyküleri* kitabında orijinalleri kullanılan Turgut Zaim'in resimlerine Tezer Taşkıran aracılığıyla ulaşmış ve Turgut Zaim'in kızı ressam Oya Katoğlu ve damadı Murat Katoğlu'nun izniyle kitabında bu resimleri kullanmıştır (Öz, 1992, s.1). Tezer Taşkıran'ın 1945 yılındaki *Dede Korkut Masalları* kitabında Turgut Zaim'in çizimlerinin yer almasından yıllar sonra 1992 yılında bu sefer Erdal Öz'ün *Dedem Korkut Öyküleri* kitabında Turgut Zaim'in resimlerini kullanmak istemesi, ressamın çalışmalarının önemini hala korunduğunun bir göstergesidir.

Erdal Öz'ün kitabının içerisinde yer alan Turgut Zaim'in çizdiği kırk üç adet karakalem resmi vardır. Kadın, erkek figürleri, hayvan figürleri ve bitkisel motiflerin yanı sıra mimari çizimlerin de olduğu bu kitaptaki resimler, sanatçının gravür ve

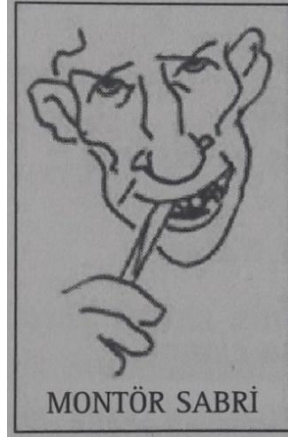
yağlıboya resimleriyle büyük bir benzerlik göstermektedir (Kaymakçı,2018: 261). Bu kitabın kapak kompozisyonunu ise kızı ressam Oya Katoğlu yapmıştır. Ayrıca kitaptaki resimler metni aydınlatıcı nitelikte olup, resim-metin ilişkisi vardır (Resim 18). Zaim'in çalışmalarının yer aldığı bu kitaptaki kıyafetler yoğun bir gözlem gücünün işaretidir. Figürlerin giysilerinin gerçekçi olmasının yanı sıra özellikle kadın giysilerinde zengin motifler ve süslü başlıklar yer almıştır.

Resim 18. Turgut Zaim'in, *Dedem Korkut Öyküleri*, Boğaçan Öyküsündeki Resim.

Kaynak: Öz, 1992: 12.

Turgut Zaim, Ahmet Kutsi Tecer'in dışında yakın çevresindeki kişilerinin kitaplarını da resimlemiştir. Ressam Fahir Aksoy'un yazdığı *Kürdün Meyhanesi* adlı kitaptaki kişilerin resimleri Turgut Zaim tarafından çizilmiştir. Kürdün Meyhanesi olarak anılan lokantanın asıl ismi "*Yeni Hayat Lokantası*"dır. Aksoy'un kitabı 1944 ve 1960 yılları arasında Ankara'da bu mekânda geçen anılardan oluşmaktadır. Lokanta, bu yıllarda yaşamakta olan dönemin aydınlarının kulübü niteliğindedir. Ayrıca dönemin aydınlarının yanı sıra halktan kişiler de gitmiştir (Aksoy, 2018: 1-2).

Resim 19. Turgut Zaim'in *Kürdün Meyhanesi*'nde Yer Alan Montör Sabri Resmi.

Kaynak: Aksoy, 2018: 3.

Kitabın içerisinde yer alan ressamlar arasında Cihat Burak, Nurullah Berk, Orhan Peker ve Fikret Otyam da vardır. Dönemin yazar ve şairlerinden ise İlhan Berk, Ceyhun Atuf Kansu, Cahit Sıtkı Tarancı, Nurullah Ataç ve Orhan Veli Kanık gibi isimler yer almıştır. Bu kitapta Turgut Zaim'in yaptığı toplam on dokuz resim bulunmakta ve resimler karikatürleri anımsatmaktadır. Daha önce çizdiği kitap

resimlerine oranla bu kitaptaki resimler oldukça sadedirler. Ayrıca bu kitaptaki anılardan birinde Montör Sabri adlı bir işçi resmedilmiştir. Bu kişi dönemin tüm sanatçıları tanıyan biridir. Turgut Zaim halktan bir kişi olan Montör Sabri'nin de resmini yapmıştır. Ayrıca kitabın içerisinde yer alan isimlerden biri olan şair Orhan Veli Kanık'ın da "Montör Sabri" adlı şiiri vardır. Zaim'in çizimi, Orhan Veli'nin de şiirinden dönemin sanatsal yelpazesinin ne kadar geniş olduğunu, bu kitap aracılığıyla görüyoruz (Aksoy, 2018: 3-4; Kaymakçı, 2018: 261) (Resim 19).

Bu lokanta sanatçıların toplandığı ve birlikte vakit geçirdikleri bir yer haline gelmiş olduğu Fahir Aksoy'un kitabından anlaşılmaktadır. Kendisi de ressam olan Aksoy'un yazdığı bu kitaptan öğrenildiği üzere lokantaya çok sayıda ressamın da geldiği düşünüldüğünde kitabın resimlerinin Turgut Zaim tarafından resmedilmesi oldukça kayda değerdir.

Kitap kapak kompozisyonları ve illüstrasyonlarının yanı sıra *Ülkü Milli Kültür Dergisi* için kapak kompozisyonları da tasarlamıştır (Özsezgin, 1994: 342). *Şadırvan Haftalık Sanat Mecmuası*, *Ağaç Dergisi* ve *Esin Dergisi* için de kapak kompozisyonları çizmiştir. Dergi kapaklarında yer alan kompozisyonları, kitaplar için yaptığı tasarımlara benzetmekle birlikte hem gravür hem de yağlıboya çalışmalarının bir devamı niteliğindedir. 16 Mayıs 1936 tarihli *Ağaç Dergisi*'nin yedinci sayısında "Şimşir Üstüne Hâk" kompozisyonu ve *Ar Dergisi* 1937 Şubat ayının ikinci sayısında "Hamur Yoğuran Köylü" isimli kompozisyonları yer almıştır.

Ülkü Dergisi için yaptığı çizimler arasında 1941'de "Ürgüp", 1942'de "Pazar Yeri", 16 Temmuz 1942'deki yirminci sayısında "Köylü Kadını", 1 Mart 1942'de on birinci sayısında "Ankara Halkevi", 1 Mayıs 1942 on beşinci sayısında "Egemenlik Ulusundur" Kompozisyonu, 1 Haziran 1942'deki on yedinci sayısında "19 Mayıs" Kompozisyonu, 16 Ağustos 1942 yirmi ikinci sayısında "Pazarcı Kadın", 1942'de "Köyde Cumhuriyet Bayramı", 1 Şubat 1943 yılının otuz üçüncü sayısında "Kağrı", 1 Mayıs 1943 yılının otuz dokuzuncu sayısında "Ankara Kale Ardı" isimli kompozisyonları vardır.

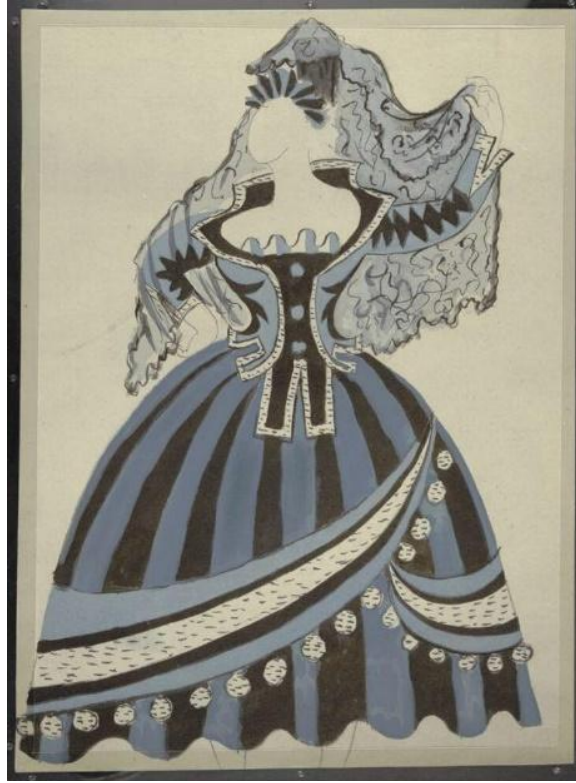
Turgut Zaim'in *Şadırvan Dergisi*'nin 15 Temmuz 1949 tarihli on altıncı sayısında "Türkmen Kadını", *Esin Dergisi* 15 Nisan 1956 birinci sayısında "Portre Kapak" ve *Varlık Dergisi*'nin Temmuz 1974'teki sekiz yüz ikinci sayısında kapak kompozisyonları yayımlanmıştır.

Ressamlık haricinde yazarlık da yapan Turgut Zaim, *Varlık Dergisi* için yazılar yazmıştır. Bu yazılar, sanatçının hikâyeleri ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki anılarından oluşur. *Varlık Dergisi* dışında *Ar Dergisi*'nin ilk sayıları için de yazılar yazdığı bilinir. Öğrencilik yıllarından itibaren hem minyatür sanatına hem de Uzak Doğu sanatlarından Japon ve Çin sanatlarına ilgi duyan ressam, Japon ve Çin sanatı hakkında yazılar kaleme almıştır. Fırçası kadar kalem de güçlü olan Turgut Zaim, *Ar Dergisi*'nin 1937 yılının yedinci sayısında "Japon İstampası" adlı iki sayfalık bir yazı yayımlamıştır. Bu dergide yer alan yazısında Japon ıstampasının tarihsel sürecine ve sanatkarlarına ışık tutmuştur (Biçinciler, 2006: 182; Özsezgin, 1989: 29; Zaim, 1937: 7-8).

Dünya Sanatından Örneklerle Turgut Zaim

Turgut Zaim, Batı resim sanatının konularından etkilenmemesine rağmen Avrupalı ressamlar gibi çok yönlü çalışmalara imza atmıştır. Resim ve gravürleri dışında tiyatro dekor ve kostümleri, afiş, kitap ve dergiler için kapak kompozisyonları ile illüstrasyon çizimleri gerçekleştirmiştir (Resim 5-15,17-19).

Avrupalı iki önemli sanatçı Pablo Picasso ve Salvador Dali'nin de Turgut Zaim gibi dekor ve kostüm tasarımları vardır (Rona,1997: 1472; Teixidor, 2009: 22). Kübizm akımının öne çıkan isimlerinden İspanyol ressam Pablo Picasso, yağlıboya resimlerinin yanı sıra çok sayıda dekor ve kostüm çalışmaları yapmıştır. Sanatçının bu çalışmaları Rusya, Londra ve Paris gibi çeşitli ülkelerde sahnelenmiştir (Rona,1997: 1472).

Resim 20. Pablo Picasso'nun Rus Balesi İçin Çizdiği Kostüm Tasarımı, 1919, Victoria & Albert Müzesi.

Kaynak: <https://collections.vam.ac.uk/item/O1224614/costume-design-picasso-pablo/>

Pablo Picasso'nun tasarladığı kostümlerin bir kısmı günümüzde Victoria & Albert Müzesi'nin koleksiyonunda yer almaktadır. Sanatçı kadın ve erkek kostümlerini, başlıklarını, aksesuarlarını ve desenlerini büyük bir titizlikle çizmiştir (Resim 20). Bazı kostüm eskizlerin üzerine notlar aldığı da görülmektedir.³ Pablo Picasso'nun bu özellikleri, Turgut Zaim ile ortak noktalarından sadece birkaçıdır.

³Pablo Picasso'nun kostüm tasarımları ve resimleri için bkz. https://collections.vam.ac.uk/search/?q=Pablo%20Picasso%20costume&page=1&page_size=15 [Erişim Tarihi: 13.09.2021].

Bu iki ressamın bir diğer benzer yanları ise afiş tasarımları yapmalarıdır. Turgut Zaim, dekor ve kostümlerini hazırladığı “Madam Butterfly” ve “La Bohème” oyunlarının afişlerinde de kostüm bilgisini yansıtmıştır (Resim 6-7). Sanatçı bu iki opera oyununun konularına uygun olarak, afişlerde Uzak Doğulu ve Batılı kıyafetler çizmiştir. Avrupalı sanatçılar gibi Turgut Zaim de yabancı ülkelerin giysilerini iyi bir şekilde bilmektedir.

Bir diğer İspanyol ressam Salvador Dali ise 1938 ve 1944 yılları arasında çeşitli bale gösterileri için dekor ve kostüm tasarımları yapmıştır. Bununla birlikte Salvador Dali'nin kendi yaşamını anlattığı iki kitabı da mevcuttur. Bu kitaplardan biri olan *Salvador Dali'nin Gizli Yaşamı* adlı eserde, Dali'nin çizmiş olduğu illüstrasyonlar da mevcuttur (Teixidor, 2009: 22; Tükel, 1997: 420). Zaim'in Salvador Dali ile bir diğer ortak noktası kitap illüstrasyonları çalışmasıdır (Resim 18, 19, 21). Ayrıca iki ressamın da yazarlık yönünün olması dikkate değerdir.

Resim 21. Salvador Dali'nin Yazdığı *Salvador Dali'nin Gizli Yaşamı* Adlı Kitabın İçerisinde Yer Alan İllüstrasyon, 1939, Kâğıt Üzerine Mürekkep, 7,1 x 15,5 cm.

Kaynak: <https://sakipsabancimuzesi.org/tr/object/illustrasyon-2>

Ressamlığın yanı sıra sahne tasarım sanatlarına yönelen Picasso ve Dali gibi Turgut Zaim de resimle eş zamanlı olarak dekor ve kostüm tasarımları yapmıştır. Sanatın pek çok farklı alanında eserler veren Zaim'in “Balerin” adlı bir resmi de mevcuttur.⁴ Bu resmi, sanatçı dekoratörlük yaptığı yıllarında resmetmiş olmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Çağdaş Türk resminin önemli isimlerinden biri olan Turgut Zaim'in resimlerinde ve diğer alanlardaki çalışmalarında üslup birliği görülmektedir. Geleneksel minyatür sanatından esinlenen ressam, Anadolu insanına yönelmiş, resim ve gravürlerini bu doğrultuda gerçekleştirmiştir. Kendi üslubunu öğrencilik yıllarından itibaren şekillendirmeye başlamış ve gezdiği şehirlerde gördüğü folklorik öğeleri ve mimari yapıları resimlerine aktarmıştır.

⁴ Sanatçının Balerin İsimli Kâğıt Üzerine Karışık Teknik ile Yapmış Olduğu Eseri, Artam Antik'in 259. Müzayedesinde Değerli Tablolar ve Antikalar İçerisinde Yer Almıştır. Detaylı bilgi için bkz. <https://artam.com/muzayede/259-degerli-tablolar-ve-antikalar/turgut-zaim-1906-1974-balerin> [Erişim Tarihi: 21.03.2021].

Turgut Zaim başta resim olmak üzere gravür, illüstrasyon, afiş, tiyatro dekor ve kostüm çizimleri gibi pek çok farklı alanda eser vermiştir. Fırçası kadar kalemi de güçlü olan ressam, bazı dergiler için yazılar da yayımlamıştır. Turgut Zaim sanat hayatı boyunca Avrupalı ressamlar gibi çok yönlü çalışmalara imza atmıştır.

Turgut Zaim, dekor ve kostümlerde de taklitten kaçınmış ve özgün çalışmalar yapmaya gayret göstermiştir. Anadolu'nun birçok şehrini gezen ressam eserlerindeki mimari yapıların yanı sıra motif, desen ve kıyafet bilgisini, yaptığı kitap desenlerinde, dekor ve kostümlerinde uygulamıştır. Yörük kıyafetlerini, yöresel ve geleneksel kıyafetleri resmetmiştir. Tiyatro dekorlarında ise kendine has mimarisini tıpkı tuvalindeki gibi özgün bir şekilde oluşturmaya çalışmıştır. Tuvalinin arka planında gördüğümüz istiflenmiş irili ufaklı beyaz evler ve diğer mimari yapıları bu defa dekorların arka planında farklı tipolojide karşımıza çıkar. Diğer birçok ülkenin mimari yapılarına da dekorlarında yer vermiştir. Bu yıllarda sanatçı dekor ve kostümlerini çizdiği operalar için de renkli iki opera afişi hazırlamıştır. Afişlerde yer alan figürlerin kıyafetleri ise kostüm bilgisinin bir diğer göstergesidir. Dekoratörlüğü sırasında ürettiği eserlerde tıpkı resimlerinde olduğu gibi taklit etmekten kaçınmış, özgün anlayışını dekor ve kostüm çalışmalarından tasarladığı afişlere kadar sürdürmüştür.

Turgut Zaim'in tiyatro, gölge oyunu gibi geleneksel seyirlik oyunlara ilgisi olduğu, 1939 yılında dekoratörlük görevine getirilmeden önce ürettiği "Gölge Oyunu" (1930) adlı eserinden anlaşılmaktadır (Resim 16). Öte yandan sanatçının sahne sanatlarıyla ilgilendiği yıllarda yaptığı "Balerin" adlı bir eseri de mevcuttur. Bir yandan resim bir yandan da tiyatro çalışmalarına devam eden Turgut Zaim, kitap ve dergiler için de resimler yapmıştır. Sanat hayatının ilk yıllarından itibaren çok sayıda kitap ve dergi kapağı kompozisyonları çizmiştir. Ayrıca kapak kompozisyonlarının dışında illüstrasyon çalışmaları da vardır.

Turgut Zaim'in dergi ve kitaplarda yer alan resimlerinin konuları tuval resimleriyle oldukça benzerdir. İllüstrasyon çalışmalarının bazılarında metin-resim ilişkisi kurduğu görülmektedir. Kitap resimlerini sade bir şekilde ele alan ressam bazen de karikatüre yakın bir şekilde tasvir etmiştir (Resim 19). Yaptığı bu resimlerde de mimari yapıları, kıyafetleri ve desenleri büyük bir titizlikle resmetmiştir. Sonuç olarak kendine has bir üslubu olan Turgut Zaim, özgün anlayışını her alanda sürdürmeyi başarmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, F. (2018). *Kürdün Meyhanesi*. İstanbul: H2O Yayıncılık.
- Arslan, N. (1997). *Zaim Turgut*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (Cilt 3, s.1960) içinde. İstanbul: Yem Yayınları.
- Artam. (2021). *Turgut Zaim'in Balerin Resmi*. [Online] <https://artam.com/muzayede/259-degerli-tablolar-ve-antikalar/turgut-zaim-1906-1974-balerin> [Erişim Tarihi 21.03.2021].
- Biçinciler, H. (2006). Ulusal Resim Sanatının Ustası Turgut Zaim, *Anadolu Sanat Dergisi*, (17), 181-187. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: http://libra.anadolu.edu.tr/makaleler/as2006_17/352347.pdf[Erişim Tarihi: 06.02.2021].
- Elmas, H. (2000). *Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri*. Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.
- Erzen, J.N. (1997). *İllüstrasyon*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (Cilt 2, s.841) içinde. İstanbul: Yem Yayınları.
- Giray, K. (1998). *Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İslimyeli, N. (1969). *Zaim Turgut*. Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi (Cilt 3, s.862-867) içinde. Ankara: Ankara Sanat Yayınları.
- Katoğlu, M. ve Ayhan, A. (2014). *Operanın Türkiye'deki Hikâyesi Opera-Bale Afişleri 1941-2011*. İstanbul: Deniz Kültür Yayınları.
- Kaymakçı, G. N. (2018). Türk Resminde Turgut Zaim ve Eserleri, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sakarya.
- Kaysı, Ö. (2009). *Devlet Opera ve Balesi'nde Sahnelenen Eserler Bibliyografyası I*. Ankara: Ankara Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Öz, E. (1992). *Dedem Korkut Öyküleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özsezgin, K. (1994). *Türk Plastik Sanatçıları: Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özsezgin, K. (1989). *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi III*. İstanbul: Tıglat Yayınları.
- Rona, Z. (1997). *Picasso Pablo*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (Cilt 3, s.1471-1473) içinde. İstanbul: Yem Yayınları.
- SSM. (2021). *Salvador Dalí'nin Gizli Yaşamı İçin İllüstrasyonlar, 1939-1941*. [Online] <https://sakipsabancimuzesi.org/tr/object/illustrasyon-2> [Erişim Tarihi 12.09.2021].
- Şengezer, O. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Türk Gösteri Sanatları Öncü Sahne Tasarımcıları*. İstanbul: Artshop Yayıncılık.
- Şerifoğlu, Ö. F. (2014). *Turgut Zaim*. Cumhurbaşkanlığı Sanat Koleksiyonu. (Cilt 1, s.366-367) içinde. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı Yayınları.
- Tansuğ, S. (1976). *Beş Gerçekçi Türk Ressamı*. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Tansuğ, S. (1999). *Çağdaş Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Teixidor, M. A. (2009). Salvador Dali: Bir Retrospektif. Ç. Anadol (Ed.), *İstanbul'da Bir Sürrealist Salvador Dali* (12-27) içinde. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları. [Adobe Acrobat Reader sürümü]. Erişim adresi: <https://www.sakipsabancimuzesi.org/sites/default/files/pages-from-dali.pdf> [Erişim Tarihi: 06.02.2021].
- Tezcan Kaya, G. (2009). İslam Tasvir Sanatında İkonografik Çözümleme, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (183), 451-458.

Tiyatrolar. (2021). *Turgut Zaim*. [Online] <https://tiyatrolar.com.tr/turgut-zaim>[Erişim Tarihi: 06.02.2021].

Tükel, U. (1997). *Dali Salvador*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (Cilt 1, s.419-420) içinde. İstanbul: Yem Yayınları.

V&A. (2021). *Pablo Picasso Costume*. [Online] https://collections.vam.ac.uk/search/?q=Pablo%20Picasso%20costume&page=1&page_size=15 [Erişim Tarihi 12.09.2021].

Yasa Yaman, Z. (2012). Yeni Cumhuriyet ve Sanat. Z. Yasa Yaman (Ed.), *Ankara Resim ve Heykel Müzesi* içinde (s.221-370). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Zaim, T. (1937). Japon İstampası, *Ar Dergisi*, (7), 7-8.